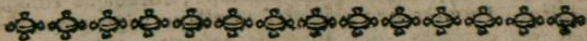

inde diversos esse concludamus: ratiocinationem effectivam, ultimam, ac præstantissimam intellectus nostri operationem. Atque tres has mentis operationes tantum Logica considerare deberet, neque extra ipsas limites suo protendere, nisi experimento compertum fuisset, subinde cogitationes nostras ita fere debere serie quadam, velut perpetua connexionione procedere, ut mens alias ex aliis notionibus perspicue deducat, & eo quidem ordine, quo a mente concipiuntur; ne præponens ultima primis, audientium aut legentium mentibus confusionem offundat. Hæc dilucida cogitationum nostrarum coordinatio methodus dicitur.

8 Quam methodum ut observarent recentiores, in quatuor partes dialecticam tributam nobis tradiderunt, eandemque partitionem, & nos libenter sequemur; quippe rationi maxime consentaneam, & rerum tradendarum naturæ convenientem. In prima igitur dissertatione perceptionem sive ideam explicabimus: secunda iudicium, ac propositionem; tertia syllogismum, sive ratiocinationem; quarta denique methodum exponemus. Quæstiones in Logica agitari solitas, utiliores dico, quæ ad sacram theologiam quoquomodo conducere videntur, ad Metaphysicam rejicimus. Quæ enim de identitate, & distinctione, de ideis universalibus, ac particularibus, ac si qua sunt alia, quæ in controversiam venire possunt; ad Ontologia, & Psychologiam pertinere nemo ambigit. Ceterum

Si quid novisti ratius istis,
Candidus imperti; si non, his utere mecum.
(Hor. ep. 6.)

DISSERTATIO I. DE PERCEPTIONIBUS.

CAPUT PRIMUM.

Perceptionum natura, & objectum.

§. I.

Perceptionis natura.

9 Pleraque ad perceptiones pertinentia metaphysicæ speculationis subjectum, potius quam sparta dialecticæ sunt. Ea tamen, quæ scitu necessaria ad rem logicam erunt, exponere est animus, ut facilius cetera percipiantur. Jam n. 7. perceptionis notionem dedimus; nimirum perceptio est ea mentis operatio, qua res cognoscimus, quin de ipsis aliquid affirmemus, aut negemus: *Simplicem* rerum apprehensionem alii vocant, ut ab alia, quam apprehensionem complexam dicunt, distinguant. Solem videns, quin aliud cogites, apprehensionem illius simplicem habes: quod si & ad lucem advertas animum, adeoque *sol splendidus* seu idea *splendoris* tamquam *soli* convenientis menti obiciatur, nondum assentiens, illum esse resplendentem; hæc erit apprehensio complexa.

10 Dum quisvis res extra animum existentes videt, quædam parva imago ejusdem menti sistitur, quæ e lucis radiis ex objecto ad oculum reflexis in retina conformatur, atque ad cerebrum fibrarum ope transmissa percussio in oculo primum facta, animum monet de objecto præsentem. Hæc imago, quæ animo sistitur, *idea* græcis, latinis & species, & notio dicitur. Planum est notionem & se ipsam & objectum percipiendum menti offerre: quemadmodum imaginem tui in speculo aspiciens, & tui imaginem, et speculum uno ictu conspicias.

11 Porro anima nostra in cerebro veluti propria sede collocata, ope nervorum toto corpore diffusorum, atque

ad cerebrum pertinentium, omnia explorat, quæ, vel intra, vel extra, corpus ipsum afficiunt, eorumque consensu redditur. *Facultas hæc sentiendi* appellatur; ipsaque actio, quas res externas, aut internas percipit, *sensatio*, aut *sensio* dicitur. Omnibus notum est, quinque modis partes corporis nostri ab objectis externis affici: per oculos scilicet, aures, palatum, ac reliquos nervos toto diffusos corpore, quos *sensus externos* vocamus, anima diverso modo afficitur, & commovetur, juxta cujusque rei impressiones in prædictis membris factas. Hinc commotio animi a fibrillis nerveis excitata, *sensio*; perceptio verò externorum objectorum ipsam commotionem efficientium, *sensatio* nuncupatur: quemadmodum motio cerebri animo objectum repræsentans, *idea materialis*; actio animæ illam percipientis, *notio* sive *idea* spiritualis plerumque audit.

12 Corol. Ideæ materiales omnino a notionibus diversæ sunt, quum hæc sint spirituales, illæ autem per motiones organorum corporis. Sensiones pariter & sensationes, quæ actiones animæ sunt, inter notiones referri debent. En unde distinctio ideæ sive *conceptus formalis* atque *objectivi* inventa est. *Conceptus objectivus* est imago, sive motio menti repræsentans objectum; *formalis* verò, actio animæ ipsum percipientis. Atque hæc sunt, quæ ex Psychologia huc transferre visum est; quemadmodum, & in sequentibus plura etiam delibanda sunt, minime ad rem logicam directè pertinentia; illa tamen hic explanari consueverunt, ut ordo ille, quem ex objectorum varietate in suas classes distributa metaphysica induxit, ad perceptiones etiam commodius transferretur.

§. II.

De Ideis ad objecta comparatis.

13 Quum objectum sit id, quod objicitur potentix, aut facultati; mentique nostræ res omnes non tantum quæ existunt, sed & quæ existere possunt, objici, seu sisti queant; illius objectum erunt res omnes, quæ aut extiterint, aut esse in rerum natura possunt. Ut uno verbo universitatem rerum comprehenderent philosophi, nomen *ens* confixerunt, quod a Quintiliano civitate in latinis donatum, commodissime res omnes significat, & completitur. Si ideam universitatis rerum, quatenus hoc nomine concluduntur, habueris, notionem universalem concepisti, cujus objectum sunt res omnes singulares, quæ existere possunt.

14 Porro hujusmodi perceptionem habens, nihil concipis, quo peculiare aliquid in rerum universitate interno-

scas.

scas. Si tamen inter entia unum aliquod supremum, a quo cetera esse incipiant, lumine naturæ dictante, cognoveris; generalem illam notionem in duas divisisti, quæ velut partes sunt alterius generalioris. Rursus inter res creatas aliæ sunt corporeæ, aliæ a corpore distinctæ, uti spiritus; qui vel corpori destinatus est, velut anima humana, aut a quocumque consortio cum corpore substantia disjunctus; quemadmodum esse angelos credimus. Corpus verò in duplici statu consideratur: aliæ enim sunt corporeæ substantiæ vitæ expertes, puta aurum, aqua: aliæ vitæ munere funguntur, quas inter plantæ a plerisque recensentur: hæc vero quum sensum non habeant, aliæ supervenit divisio, quæ tum sensiles, tum insensiles viventes agnoscit. Demum animal aut rationis capax est, uti homo; aut illius impos, uti sunt, quæ *prona spectant animalia cetera terras*.

15 Corol. Ut mens nostræ rem aliquam ab alia internoscatur, opus est, ut peculiare quiddam unam ab altera satis discernens ipsi manifestetur; quemadmodum in superiore descensu, in quo gradationem entium ab universaliore conceptu ad contractiores notas ostendimus. Porro conceptus ille universalior dicitur *genus*; contrahens verò *differentia*. Manifestum autem est ex dictis, conceptus sive ideæ illas, quæ respectu antecedentium contractiores sunt, genus in species dividere, sive contrahere. Eoque magis notiones illæ restringentur, quo plus ad singulares, quod *individuum* appellant, contrahuntur. Individuum scilicet est, qualibet natura in se completa, atque ab aliis singularibus distincta, ut Petrus, bucephalus, cetera. Vicissim a singularibus ideis ad universaliores ascensus fieri potest, eas exuendo illis characteribus, qui illas ad singularia individua deduxerunt. Hominem recogitans Athenis natum, Socratis discipulum, in Academia docentem, aurea eloquentia donatum, philosophorum omnium facile principem a Tullio nuncupatum; Platonis ideam me habere, quæ naturæ humanæ individuum mihi repræsentat, indubium est. Quod si non ad eas notas attendero, verum ad id tantum, quod cum ceteris hominibus illi commune est; generaliore notionem habeo: a qua etiam separare possum ea, quæ hominis propria sunt, ac sensationes unicè considerare, homini, ac belluis communes. Ab his iterum revocare queo animum, applicans ad vitæ notas etiam in plantis repertas; aut ad corporis naturam, qua & lapides donati sunt, vel demum ad universaliores notiones substantiæ, atque entis, quæ universam naturam complectuntur.

16 Schol. Hæc methodus ab individuis ad communiores notas ascendendi, aut potius separandi, dicitur *pre-*

ci-

14 *cisio*, & *abstractio*, eo quod perfectiones rei, sive ut ajunt, *predicata*, quasi scindat, ac secum trahat intellectus, ceteris relictis, quæ in idea non representantur. Altera verò qua universalem notionem ad particularia predicata contrahimus, *compositio* vocatur. Licet enim inquit Tullius (2. de Nat. Deor.) contrahere universitatem generis humani, eamque gradatim deducere ad singulos

17 Hujusmodi *perfectiones*, sive *predicata* malis nuncupare, aliæ sunt *essentiales*, sive ad essentiam pertinentes, eo quod primæ occurrant in objecto, illiusque *esse* veluti componant, atque aliarum sint quasi origo, & fons. Ceteræ, quæ ab his dimanant, *attributa* dicuntur. Plerumque in homine vim sentiendi, ac ratiocinandi ejus essentiam componere autumant: loquendi autem, & ridendi facultatem inter attributa relegarunt. Demum notæ illæ, quæ nec constantes sunt, nec rebus necessariò conveniant, *accidentia* dicuntur, uti candidulos dentes habere. De his amplius in sequenti

§. III.

De objectis cum ideis comparatis.

18 Plura sunt, quæ in rerum natura non existunt, at tamen a mente humana ita concipiuntur, ut quoddam veluti phantasticum *esse* acquirant, quod frustra ad res ipsas transferre tentaveris. Hujusmodi sunt, quæ predicabilia Porphyrii dicuntur; & quinque vulgo numerantur: *Genus* nimirum, *differentia*, *species*, *proprium*, & *accidens*. Ex his quæ num. 14 & sequent. dicta sunt, facile horum nominum significata percipies. Genus est, quod de pluribus entium speciebus affirmatur. Quod si res omnes comprehendat, genus *supremum* dicitur: *infimum* quod nullum aliud continet: quæ inter utrumque continentur, *subalternæ*, seu media nuncupantur, ex. g. *ens* genus supremum: *vivens* subalternum; *animal* infimum solet vocari. Differentia est notæ quædam characteristicæ, quæ genus contrahit, & cum ipso *speciem* constituit; unde hæc est aggregatum ex notis sive attributis genus, ac differentiam componentibus.

19 Schol. Differentias ac species dividi posse in supremas, infimas, & medias, tantum negabit, qui de *lana caprina* contendere solitus est. Verum dialectici, quas species ac differentias supremas, medias &c. possent appellare, satius judicarunt ad tres classes differentiarum reducere. Prima est individiotum, quæ *numerica* solet etiam nuncupari: secunda specierum, quæ & *specificæ* dicitur

tertia demum generum, sive *generica*, qua genera superiora ad species contrahuntur. *Petrus* ex. g. est differentia numerica, qua differt a Paulo, Joanne &c., *rationalis* specificæ, qua differt a Leone, Equo &c., *vivens* generica, qua ab auro, rebusque merè corporeis discernitur.

20 Corol. Genera, species, differentia eo modo, quo a dialecticis considerantur, extra mentem existere non possunt. Ea nimirum sunt conglobationes, ac partitiones rerum, quæ ab energia animi, sive a vi quadam methodica, si ita loqui fas est, proveniunt: qua quidem vi mens ideas suas ordinare, atque in classes referre studet, ut clarius, distinctius, ac nitidius res externas percipiat. Idem dictum habet de ceteris notionibus, quæ *universalia* a dialecticis audiunt, inter quæ etiam recensentur alia duo Porphyrii predicabilia.

21 *Proprium* nimirum, quod quidem est attributum universale speciei soli, & semper conveniens. Facultas ridendi, aut loquendi, quæ veluti ab essentia emanare concipitur, inter hominis proprietates recensetur. Quatuor autem priorum species distinguere solent: prima, quæ alicui speciei tantum convenit, sed non omnibus ejus individuis: et quidem philosophari hominis provincia peculiaris est; omnium tamen philosophari non est. Dignitas autem habere, quantumvis speciei humanæ proprium sit, aliis tamen animantibus commune est: quod secundum divisionis porphyriacæ membrum constituit. Tertium verò proprietatem continet, quæ & omni, & soli speciei convenit, non tamen continenter eam exercet. Flosculos emittere plantarum est; enimverò hiemali tempore frustra veris amoenitatem expectes. Demum facultas se movendi omni animali, & soli, & semper competit: quæ proprietas *quarto modo* solet dici.

22 *Accidens* ultimum e quinque *predicabilibus* est, quod adesse, aut abesse citra essentia mutationem potest. Hoc nomine comprehenduntur notæ omnes, quæ in subjecto variari animadvertimus, uti colores, calor, frigus, cetera: quæ quidem aptius a recentioribus *modi* appellantur, eo quod nihil aliud substantiæ importent, quam modificationem, sive diversum existendi modum.

23 Modos autem duplicis generis distinguunt. Internos sive substantiæ inhærentes, quos modò explicuimus: atque externos, quos *relationes* etiam dicunt, quemadmodum est, quæ inter duos parietes albos, aut cognoscentem inter, & cognitum interveniunt.

24 Schol. Relatio hæc, sive modus inter cognoscentem, & cognitum causa fuit inveniendi vocabulum *concretum*, quod quidem a diversitate rerum, quæ sub eo comprehendendi possunt, triplex dignoscitur: *Metaphysicum*, *Physicum*,

cum, & *Logicum* juxta varias formas denominationem in subiecto variantes. *Forma* autem concreti dicitur id, quod aliquam denominationem subiecto tribuit: *subiectum* vero eandem recipiens.

25 Concretum *metaphysicum* illud dicitur, cujus forma a subiecto non distinguitur, uti facultas sentiendi, aut ratiocinandi in homine. *Physicum* contra, distinctionem inter utrumque importat; subiectum tamen formam inhaerentem habet: puta *viola purpureum colorem*. Quod si ne adhaereat quidem, concretum logicum vocatur: veluti *Stagirita Aristoteli* nullo modo adherent philosophorum praedicta, tum illorum, qui illum appellat sapientiae portentum, quo majus quot sunt, quot fuerunt, aut qua ventura sequentur saecula non viderunt; tum aliorum a quibus ipse deprimitur tamquam dignus, cujus scripta releguntur in vicis vendentium thus, & odores. En trium concretorum exempla: *Animal rationale* concretum metaphysicum: *viola purpurea, Aristoteles vituperatus* concreta physicum, & logicum sunt.

26 Schol. Non incongrue a dialecticis animadversum fuit, in concretis formam duplici modo subiecto denominationem tribuere: sive duobus modis concretum sumi posse. *Subiective*, seu *specificative* sumitur, quum illi denominationi praecipue tribuitur propter subiectum: *reduPLICATIVE*, seu *formaliter* si a forma desumatur. *Deus sapiens, Deus passus* concreta sunt, quae utrumque modum manifeste indicant: sapientia enim Deo a natura sua praecipue convenit: at doloribus fuisse obnoxium, non nisi quatenus *Verbum caro factum est*.

CAPUT SECUNDUM.

De Idearum diversitate.

§. I.

Idearum formalis differentia.

27 **I**dearum diversitas a modo obiectum representandi, quum etiam a rebus ipsis per easdem figuratis provenire potest. Primum vocant diversitatem *formalem*; secundum *materialem* seu *obiectivam*. A modo obiecta percipiendi notio potest esse *clara*, vel *obscura*: si rem cognitam satis ab aliis discernere possumus, uti stellas a sole, & luna, claram ideam habemus: secus, obscuram.

28 Schol. Indubium est, & quotidiana experientia comprobatur, varios claritatis, atque obscuritatis gradus in notionibus reperiri. Quod quidem a majore vel minore

no-

notarum numero, quae in obiecto percipiuntur; nonnumquam etiam ab attentione vivaciore, aut remissiore mentis, ni fallor, provenire debet. Tempore etiam remitti, aut intendi characteres idearum, satis superque probamus, dum praeteritarum rerum obliviscimur; & quae antea clara nobis fuerunt, obscura deveniunt; aut frequenti obiectorum adpectu, quae primum caliginosa apparebant, luce quadam perfunduntur.

29 Mirum fortasse videbitur claras notiones confusas esse posse: attamen expositione planum fiet, ideas claras & distinctas & confusas reperiri. Claritati distinctionem addes, si non solum obiectum ita percipias, ut ab aliis discernere queas, verum notas etiam omnes, aut plerasque, quae in ipso sitae sunt, animadvertas. Triangulum in charta descriptum attentè circumspiciens figura trilatara claram & distinctam notionem habebis. Quum vero ad stellas oculos convertimus intempesta nocte, earumdem claritas mentem irradiat; confusè tamen distantiam & numerum, & magnitudines, cetera apprehendimus.

30 Corol. Omnis igitur idea distincta claritatem secum importat: clara vero non infert necessariam notarum in mente distinctionem. Si enim characteres omnes in obiecto vides, ita tamen ut unum ab altero secernas, non potes, quin clarè ipsum concipias; quod ex num. praec. est habere ideam distinctam.

31 Rursus ideae distinctae in *completas*, & *incompletas* tribuuntur. Completa illa dicitur, quae omnes notas ita comprehendit, ut unam ab altera secernat. Quae vero partem tantum characterum dilucidè percipit, incompleta erit. Quod si mens praeter notas distinctè conceptas, in qualibet nota peculiare characteres internoscatur, idea erit distincta, & *adequata*: secus vero, *inadequata*. Candide fateor, paulo scrupulosius inventam videri postremam hanc partitionem: eam tamen religioni duximus omisisse, quum a pluribus auctoribus circumferatur. Idem de alia, quae in *complexas*, atque *incomplexas* notiones distribuit, dicere non dubitamus. Quid enim intersit, ideam completè alias extraneas notas, ex. g. *lapidem e turri delapsum*, aut *calidum*; vel eundem his notis exutum menti representari, plane non video. Atqui *complexam* primam, *incomplexam* alteram notionem dicunt nonnulli auctores. Quod si hanc divisionem retinere velis, per melicet.

32 Demum ne longius rem protrahamus, vividae appellatur idea, quae vehementius mentem percellunt, atque animum veluti concutunt, quales solent esse terrificae quaedam animalium ac monstrorum species, diu multumque phantasiae recurrentes. Debiles contra vix imaginationem percellunt, atque umbræ instar evanescent.

Tom. II.

B

§. II.

§. II.

Differentia idearum ob objectis petita.

33 Etsi notiones nostræ in partes discerpi non possint, quia tamen earum objecta plures, aut pauciores notas menti exhibere solent; idcirco I. in *simplices* et *compositas* dividi consueverunt. Simples illas concipio, quæ unicam notam objecti referunt; quemadmodum sunt generales illæ, *justitia, bonitas, doloris, soni*. *Compositæ* autem erunt, quæ plures notas objecti exhibebunt. Uti *animalis*, aut *hominis* notio, in quibus *entis, substantiæ, viventis* simul indicantur, aut comprehenduntur.

34 II. Dividuntur etiam ideæ in *singulares*, quæ unicum individuum representant, ut Platonis, aut Aristotelis notio: in *particulares*, rem individuum quidem, vago tamen modo referentes; ut vulgares loquendi modi; *quidam homo, aliquis Philosophus*: in *communes*, quæ rem pluribus communem modo colectivo comprehendunt; quales sunt *omnis potestas, nullus homo*: demum in *universales*; quemadmodum sunt *generum, specierum* etc. (18.)

35 Schol. 1. Plures philosophi ideas communes, atque universales promiscuas habent. Alii communes vocant, quas nos universales appellavimus; et vicissim universalibus communium nomen attribuunt. *Rerum, verborumque sit conversia*, alii viderint.

36 Schol. 1. In notionibus modo explicatis probè distinguere oportet *comprehensionem*, atque *extensionem*. *Comprehensionem* vocant notarum collectionem, quas idea universalis complectitur. *Extensionem* verò multitudinem individuorum, quibus ipsa convenit. *Viventis* notio perfectiones metaphysicas illius comprehendit, quæ oppidò pauca sunt, si easdem cum individuis omnibus viventibus, ad quæ notio extenditur, comparaveris. Quod si comprehensio crescat, sive ad plures perfectiones extendatur, *extensionem* minui necesse est: et vicissim *comprehensio* minuenta, alteram crescere oportet; ex. g. si *viventis* notas auxeris *sentientis*, aut *rationantis adjunctis*, minorem individuorum numerum notio complectetur.

37 III. Ex hætenus dictis melius alteram notionum partitionem in *abstractas*, et *concretas* intelligas, maximè si articulum 24. attentius relegeris. *Albedinis* notio abstracta, *hominis albi* concreta est; eò quod prima formam a subiecto abstrahit; altera veluti ipsa concretum representat. Abstractas etiam ideas vocare solent dialectici eas, quas *universales* diximus (34.); et quas etiam alio nomine *precisivas* vocant (16.) unde tritum illud proverbium:

bium: *abstrahendum non est mendacium*. Intellectus enim percipiens in homine corpoream substantiam, quin alias sublimiores perfectiones concipiat, non idcirco easdem negare censendus est.

38. IV. Notiones *absolutas* etiam, et *relativas* distinguere oportet. *Absolutæ* sunt omnes illæ, nullam alterius objecti notitiam necessariò excitantes: contra vero *relativæ* non esse possunt, quin mentem ad aliam notionem transferant. Quis enim unquam creaturæ, aut servi nomen audiens, non statim ad rerum omnium conditorem, aut Dominum animum advertit? Certè easdem habere non poterit, nisi et Creatoris, et Domini notionem habuerit.

39 V. Demum ideæ *directæ* sunt, aut *reflexæ*. *Directa* illa dicitur, quæ suum objectum externum immediate considerat, ac representat. *Reflexæ* autem ad propriam ideam reflectit, ac se percipere cognoscit. *Cartesiana* illa *primogenita* idea; *ego cogito*, e qua vel demonstrationem suæ existentia, vel paralogismum, juxta varios opinandi modos, elicit Cartesius, inter reflexas est adscribenda.

40 Schol. Ne eadem repetere debeamus capite sequenti, quæ tantum vocibus differre manifestum est, præmonuisse sufficiat, easdem partitiones, ac nomina, quæ notionibus hætenus competere docuimus, eadem et vocabulis, quæ *termini* appellantur in scholis, atque ideæ externæ dici possent, ad amussim convenire. *Terminus* enim *directus, reflexus, abstractus, concretus, absolutus, relativus, universalis, particularis, singularis*, ceteri, sunt ipsamet notionum vocabula, de quibus jam sit

CAPUT TERTIUM.

De Notionum signis.

§. I.

Signorum species.

41 *Signum* est res externa, quæ ex sui aspectu alterius objecti notionem suscitatur. Non imprudenter *suscitare* dixi. Res enim, quæ per signum nobis ostenditur, præcognita esse debet, ut illius idea in nobis excitetur. Quas enim notiones excitabunt characteres sinici nobis, linguam Confucii ignorantibus? Eas tantummodo, quæ cum aliis antea visis analogæ fuerint. Sinæ verò et nativæ linguæ verba, et res per eadem significatas concipiunt.

42 Et hæc quidem signa ab hominum institutione dependent, atque idcirco arbitraria sunt; eum alia sint *naturalia*, uti respiratio vitæ animalis signum est. Ad signum

verò institutionis quod attinet, manifestum est, nullam cum re, quam representat, habere necessariam connexionem. Color niger nobis luctus notas præferens Sinis hilaritatis et splendoris ideas in vestibus excitat. Albus verò mœstitiæ notas ipsis exhibens, plerumque nobis lætitiæ conciliat. Porro ejusmodi signa institutionis aut a divina voluntate dependent, vel ab hominum conventionem originem ducunt. Sacramenta nostræ religionis a divini Servatoris institutione emanarunt: Arabum notæ numericae a plerisque nationibus cultis in usum arithmeticum adoptatæ sunt, utilitate suadente.

43 Plures alias signi divisiones prosequuntur aliqui auctores, veluti in *prædicum*, quod rem, quam significat, efficit, aut continet; uti sacramenta gratiam: et *inefficax*, cujus significati existentia ab illo non dependet: itidem *certa, probabilis, incerta, falsa*, de quibus nos longiorem sermonem texere, minime opportunum judicamus; quæ plura de vocibus dicenda occurrant in sequentibus, quæ utiliore sibi operam poscunt.

§. II.

De Terminis vocalibus.

44 Ingenue fatendum, barbarum quiddam terminum pro voce redolere, nativam latini sermonis puritatem sectantibus; veruntamen *aliter homines, aliter philosophos loqui* putaverunt oportere, qui isthac invenerunt. Quæ verò usu recepta acceperimus, nefas ducimus pervertere, ne novam philosophiam, aut philosophandi modum eudere videamur. *Terminus* itaque *vocalis* est vocabulum rem quamdam hominum institutione constanter significans. Planum igitur est, terminos esse signa arbitraria, ab eo, *penes* quem *arbitrium est, & jus, & norma loquendi*, aut antiquanda, aut posteritati tradenda; unde *multa renascentur, quæ jam ceciderunt, cadentque quæ nunc sunt in honore vocabula*, ipsis nec opinantibus quidem hominibus, e quorum usu suprema lex in his sumitur.

45 Omissis acceptionibus vocum, quæ grammatici juris sunt, aliisque jam antea (40.) explicatis, *terminus* diæretice considerationis in *univocum, equivocum*, atque *analogum* distribui solet. Univocum terminus est, qui pluribus eademmet significatione tribuitur, ut homo. Æquivocum quamvis pluribus aptetur objectis, diverso tamen modo, ac sensu convenit, aliis quidem proprie, aliis autem improprio modo aptatur: *Leo* quidem, et *animal*, et *constellationem caelestem* indicat, aliam tamen notionem habebis legens: *tum movet arma leo*; atque audiens, *furit stella*

vesani leonis. Analogus, qui inter æquivocos recenseri deberet, est, qui significationem partim eandem, partim diversam includit, sicuti nomen *sanus* et medicamento, aut cibo tribuitur, et animali bene valenti; eo quod prima in altero restaurant, vel conservant sanitatem.

46 Schol. Hic solebat proprietates terminorum exponi, *Suppositio* nimirum, *Ampliatio*, *Restrictio*, *Alienatio*, *Appellatio*. Suppositionem tamen ad dissertationem sequentem rejicimus, ubi sibi proprium vendicat locum. Ceteræ quamvis non multum ad rem logicam conferre videantur, breviter hic exponentur.

47 Ampliatio est extensio termini ad id etiam, quod expresse non significat: ut *Christus pro omnibus mortuus est*, non solum ad existentes, verum ad præteritos, ac futuros, electos, et reprobos extenditur. *Restrictio* autem ampliationi contraria est, ac terminum ad angustiores limites, quam ejus significatio amplecteretur, contrahit: sicut *Vicarius Christi*, quo nomine Summus Pontifex intelligitur, quum alii etiam Episcopi, quos *Spiritus Sanctus* posuit regere *Ecclesiam Dei*, Christi Vicarii sint. *Alienatio* impropria quædam participatio est nominis: veluti quum imagines *Sanctos* vocamus. Demum *Appellatio* est applicatio vocis ad peculiare significatum; quemadmodum si Alexandrum Aristotelis *magnum discipulum* appellarem, longe aliter intelligeres, ac si *Magnum Alexandrum* *Stagirite* discipulum dicerem.

48 Schol. Inter signa recenseri debent scriptura, gestus, motus, et siquæ sunt alia, quibus interna sensa exprimi possunt. Hæc enim omnia vocum imagines quædam sunt, quemadmodum voces internarum perceptionum vices gerunt. Porro scriptura duplex distinguitur: *vulgaris*, et *hieroglyphica*: prima omnibus satis nota est. Hieroglyphica ab Ægyptiis ut sacras ceremonias arcanis figuris conservarent, inventa; aut potius scriptura primitiva, quæ characteribus inventis a Sacerdotibus conservata, inter arcana Ægyptiorum recensetur, figuris symbolicis ad arbitrium confectis constabat. Mexicanorum scripturam ad hieroglyphicam accedere existimant nonnulli: inter quos vir mexicanarum antiquitatum studiosissimus Josephus Fabrega Comajaguensis, qui modo dat operam, ut codicem mexicanum exponere inter rariora Musæi Borgini monumenta ab Em. Cardinali Stephano Borgia omnigenæ literaturæ eximio cultore asservatum. Quod ad gestum attinet, satis apparet in concionatoribus sacris, oratoribus, comædis, ac præcipuè in mutis quantum vim habeat ad animi sensa, præsertim commotiones, affectus, aliasque perturbationes indicandas.

§. III.

De recto Vocabulorum usu.

49 *Summe Sapientia Pythagora visum est omnibus rebus imposuisse nomina* (Tuscul. 1. 25.); *et merito quidem, quoniam ratio ipsa neque tam nos juvaret, neque tam esset manifesta, nisi qua concepissemus mente, promere etiam loquendo possemus.* (Quint. Inst. 2. cap. 16.) Primus quidem loquelæ usus est, ut nobiscum confabulemur; quoniam cogitare, plerumque est internè loqui: nec ferè umquam eveniat nos aliquid in mente revolvere, quin verba ipsa animo recurrant. Vinculum enim quoddam inter voces atque ideas interveniens, ipso loquendi usu ita menti imprimitur, ut notiones memoriæ recurrentes, vocum etiam recordationem nec opinantibus nobis intrudant; et vicissim vocabula præconceptas ideas, plerumque audientibus repræsentant.

50 Alter usus, et præcipuus quidem, quo *uno præstamus, vel maxime feris, est ad colloquendum inter nos, et ut exprimere, dicendo, sensa possimus.* Et hic quidem duplex est, *civilis alter, alter scientificus.* Civilis usus in quotidiano cum hominibus commercio, ea nobis suggerit verba, quæ omnium captui maxime accommodata sint. Hinc duplex vitium societati perniciosum attente vitandum est, captiositas nempe in verbis, ambiguas loquutiones ad decipiendum usurpando: et *vaniloquentia*, quam paucis explanare oportet, ut nostra juvenus, id ætatis vitium magna caveat diligentia. Vaniloquentiam garrulitatem eorum voco, qui scientifica vocabula in familiari colloquio fundentes, ea miscent, atque obtrudunt, quæ audientes vix quidem possint capere. *Ne pateant animi sensa, tacere potest,* rectè his monendum foret. Plerumque hoc vitio laborant adolescentes, scientiis operam dantes, qui opportune, et importune, quæ in scholis didicerunt, doctrinæ gloriolam captantes, etiam domesticis oblateralant, puerili garrulitate vocabula, quæ scientiarum sunt propria, in familiarem sermonem intrudentes. *Scientificus* enim usus locum tantum habere debet in scientiis tradendis, aut ea tractando, quæ facultatis cujusque propria sunt, coram his qui hujusmodi notionibus imbuti fuerint. Nonnulla etiam in his exponendis monent auctores, quæ operæ pretium adjungere exist mavi.

51 I. *Translatas loquutiones, tropos, atque exuberantis eloquentiæ ornamenta fugere quidem oportet, qui scientias tradit, aut tractat.* Voces nimirum usurpare debet in propria significatione, et quæ docent magis, quam quæ delectant,

stant, sectari. Ea enim interdum animum a veritate revocant, voluntatem demulcendo; atque attentionem, qua nulla re magis ad discendum indigemus a severioribus ad jucundiora transferendo. Neque hæc ita dicta intelligantur, quasi omnes eloquendi regulæ a philosopho prætermitti debere credamus, ac barbarum quemdam, atque inconcinnum dicendi modum adhiberi oportere. *Hanc enim perfectam Philosophiam semper judicavi, aiebat Cicero, (Tuscul. libr. 1.) quæ de maximis questionibus copiose posset, ornateque dicere: quod et ipse in omnibus suis libris philosophicis abundè præstitit.* Ad scholas tamen transferre Tullianam illam copiam, quod quidam auctor sibi licere credit, nos minime opportunum judicamus.

52 II. *Rerum affluentia, et verborum inopia cogit nos sæpe eodem vocabulo objecta diversa significare.* Exemplum sunt, quæ causam, et effectum simul comprehendunt, uti *frigus, calor, frigidus, calidus, humidus, siccus* cetera, quæ tam causæ effectum producenti, quam sensationi ab ipsa excitatæ tribuere solemne habemus, ac notiones plerumque falsas inducimus. Ego quidem ita sentio, si in philosophia, aliisque scientiis, quæ disputationi locum præbent, voces ritè exponerentur, ita ut quid quisque dicat, sine ulla ambiguitate intelligeretur, plurimæ quæstiones magno animorum æstu agitæ, ommissæ fuissent non mediocri rei litterariæ emolumento. *Dementia enim est supervacua discere instantia temporis egestate.* (Sen. Ep. 43.) Ut igitur ambiguitas in verbis quantum fieri potest vitetur; vocum, quæ duplicem sensum reddere possunt, significationem explanare oportet; et quem ex his potissimum usurpandum decreverimus, palam animadvertere. Quod si deinde casu occurrat sensum variare, diligenter sunt præmonendi auditores, aut lectores, ne decipiantur. Significata etiam verborum ex auctoris mente, non ex nostra libidine, aut usu concipienda sunt. Plura hic afferre possem exempla altercationum inter viros, et doctos, et graves, quæ omnino vitari potuissent, ac deberent; attamen et libris conscriptis, et disputationibus publicè promoventur, maximo christianæ pacis, et charitatis detrimento; necnon heterodoxorum ac philosophantium incredulorum plausu, et cachinnis, hujusmodi digladiationes spectantium.

53 III. Nonnulli sunt, qui vix sua sensa exprimere, atque aliis manifestare possunt. Plurima dicunt, verba mutant, sententias addunt; dumque mentem suam magis explicare contendunt, minus se intelligunt, audientemque confundunt. Hoc vitium ab idearum confusione, aut a vocabulorum notionibus respondentium ignoratione, vel oblivione repetendum esse manifestum est. Qui enim di-

distinctas notiones rerum non habet, aut cui voces his exprimendis non suppetunt; res quidem concipere potest, exponere aliis non potest. Idcirco qui hoc vitio laborant, omnium, quæ discunt, notiones distinctas, ac *facundiam presentem* comparare sibi studeant, ut audientibus ritè sensa depromant. Vide infra art. 300.

54 IV. Inania quædam vocabula, atque ex phantasie nostræ penu deprompta, quin ullum verum sensum includant, studiosè fugere debemus. Sanè defectu verborum, aut quia rem clarius manifestare nobis videmur, quædam confingi solent vocabula inania, quandoque etiam absurda, quibus nulla justa notio respondet. Rem exemplo *bilinei rectilinei* illustrat Jacquierus, quo nomine siquis spatium duabus lineis comprehensum velit explicare, rem quidem facile ab aliis intelligendam, absurdam tamen, atque omni notione vacuam inducet. Opiniones etiam nonnullæ extiterunt, quarum materia meliori philosophiæ luce inanis detecta est; attamen vacuæ significatione nomina ab nonnullis proferri audies, quæ in bibliothecis veluti antiqua monumenta in quorundam libris asservantur: a quibus indicandis supersedere decrevi, quemadmodum & a pluribus aliis, quæ tacito nomine indigito, ne offensivam incurram eorum, qui turpe putant parera minoribus, & quæ imberbes didicere, senes perdenda fateri.

55 V. Demum ne rem longius protrahamus, plura sunt in philosophiâ, ne dicam in omnibus aliis scientiis, barbara nomina, quæ usu communi recepta, egregiam præstant operam tradenti philosophiâ, ob majorem perspicuitatem, ac breviter explicandi res, quæ majore verborum circuitione exponi deberent, si ad latini sermonis puritatem loquutio exigenda foret. Exemplo sit vocabulum *impossibile*, quod quidem ut vitaret Tullius, aut quia ejus ætate inventum non erat, continua circuitione utitur, ut notionem huic voci subjectam exponat. Idem dicendum foret de vocibus *objectum*, *subjectum*, sexcentisque aliis, quas invenire docuit *latini sermonis* egestas, ac novarum rerum inventio. Sane permolestum est tertio quoque verbo, *αὐτῶν* repetere, quando & ab Apuleio, & apud eos etiam auctores delicatioris palatî, *impossibile* scriptum reperiamus: „Dura quædam (ait *Quintilianus* Inst. lib. 8. c. 3.) admodum videntur, ut *ens*, & *essentia*, quæ cur tantopere aspernemur, non video; nisi quod iniqui iudices adversus nos sumus, ideoque paupertate sermonis laboramus. „Plura in Marci Tullii libris philosophicis invenies ab ipso inducta verba, atque alios ut nova cudant hortantis; quæ quidem omnibus danda est venia, dummodo sit *sumpta prudenter*.

DISSERTATIONIS II.

PARS PRIMA.

DE DEFINITIONE, AC DIVISIONE.

CAPUT PRIMUM.

De Definitione.

§. I.

Definitionis notio.

56 *Definitio* est oratio explicans clarius id, quod simplici rei nomine confusè significabatur. Et quidem quum & nomina etiam seu vocabula sæpius explicentur, ut eorum significatio declaretur; definitio & *nominis*, & *rei* esse potest. Nominum definitionibus referta sunt lexica linguarum, quæ ab academiis evulgata sunt, ut patrii sermonis puritatem posteris veluti tabulis resignatis conservent. Rei definitio illius naturam debet explicare, cujus est definitio; propterea quod & *definitum* apud dialecticos vocari consuevit. In vulgata hominis definitione *Animal rationale* definitum est homo, cujus naturæ explicatur.

57 Schol. Plerumque apud auctores controversiarum, aut dissertationum initio status, ut ajunt, quaestiois poni solet, in quo nomina, & acceptiones *terminorum*, sive quo sensu ab auctore accipiuntur, lectori declaratur. In re arbitraria, uti sunt vocabula, frustra litem intendendi circa nominum usurpationem. Iniquius verò ages, si alio detorqueas sensum verborum, ut facultatem impugnandi inde arripas: hoc enim & subdoli, & pervicacis ingenii est, ne dicam maligni, & calumniantis. Plura exempla dabit lectio auctorum, maxime in his quaestionibus, quæ de *schola* vocantur; ac nuper in Dissertatione, quam de opinione probabili typis romanis emisit eruditus theologus Gaspar Segovia, olim vigente Societate Jesu in Romano Collegio primarius theologiæ professor, luculen-